

נטלן כולן כאחת לוקה חמש.

ואינו חייב עד שיגלחנו בתער, שנאמר "ולא תשחית את פאת זקנד" (ויקרא יט, כז), גלוח שיש בו השחתה. לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור. ואין המתגלח לוקה עד שיסייע. ואשה מותרת להשחית זקנה אם יש לה שער בזקן. ואם השחיתה זקן האיש פטורה.

ח. השפם מותר לגלחו בתער, והוא השער שעל גב השפה העליונה. וכן השער המדולדל מן השפה התחתונה. ואף על פי שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתו, אלא לגלח קצתו עד שלא יעכב אכילה ושתייה.

ט. העברת השער משאר הגוף כגון בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה, אלא מדברי סופרים. והמעבירו מכין אותו מכת מרדות. במה דברים אמורים, במקום שאין מעבירין אותו אלא נשים, כדי שלא יתקן עצמו תקון נשים. אבל במקום שמעבירין השער האנשים, אם העביר אין מכין אותו. ומותר להעביר שער שאר אברים במספרים בכל מקום.

י. לא תעדה אשה עדי האיש, כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע, או תלבש שריון וכיוצא בו, או שתגלח* ראשה כאיש. ולא יעדה איש עדי אשה, כגון שילבש בגדי צבעונין וחלי זהב במקום שאין לובשין אותן הכלים ואין משימין אותו החלי אלא הנשים, הכל כמנהג המדינה.

איש שעדה עדי אשה, ואשה שעדת עדי איש, לוקין. המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו, משילקט שערה אחת לוקה, מפני שעדה עדי אשה. וכן אם צבע שערו שחור, משיצבע שערה לבנה אחת לוקה.

טומטום ואנדרגינס אינו עוטף כאשה ולא מגלח* ראשו כאיש, ואם עשה כן אינו לוקה.

יא. "כתבת קעקע" (ויקרא יט, כח) האמורה בתורה הוא שישרוט על בשרו וימלא מקום השריטה כוחל או דיו או שאר צבעונין הרושמיין, וזה הוא מנהג הגוים הרושמיין עצמן לעבודה זרה שלהן, כלומר שהוא עבד מכור לה ומורשם לעבודתה. ומעת שירשום באחד מדברים הרושמיין אחר שישרוט, באי זה מקום מן הגוף, בין איש בין אשה, לוקה.

כתב ולא רשם בצבע, או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה, פטור, עד שיכתוב ויקעקע, שנאמר "וכתבת

קעקע". במה דברים אמורים, בכותב, אבל זה שכתבו בבשרו וקעקעו בו אינו חייב אלא אם כן סייע, כדי שיעשה מעשה. אבל אם לא עשה כלום אינו לוקה.

יב. השורט שריטה אחת על המת לוקה, שנאמר "ושרט לנפש לא תתנו בשרכם" (ויקרא יט, כז). אחד ישראל ואחד כהן. שרט שריטה אחת על חמשה מתים, או חמש שריטות על מת אחד, לוקה חמש, והוא שהתרו בו על כל אחת ואחת.

יג. גדידה ושריטה אחת היא. וכשם שהיו הגוים שורטים בבשרם על מתיהם מפני הצער, כך היו חובלין בעצמם לעבודה זרה, שנאמר "ויתגדדו כמשפטים בחרבות וברמחים" (מלכים א יח, כח). גם זה אסרה תורה, שנאמר "לא תתגדדו" (דברים יד, א). אלא שעל מת בין שרט בידו בין שרט בכלי לוקה. ולעבודה זרה בכלי חייב מלקות, בידו פטור.

יד. ובכלל אזהרה זו, שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת, זה נוהג במנהג, וזה נוהג במנהג אחר. שדבר זה גורם למחלוקת גדולה, שנאמר "לא תתגדדו", לא תיעשו אגודות אגודות.

טו. הקורח קרחה על המת לוקה, שנאמר "ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת" (ויקרא יט, כז). אחד ישראל ואחד כהן שקרח על המת אינו לוקה אלא אחת. הקורח ארבע או חמש קרחות על מת אחד, לוקה כמנין הקרחות, והוא שהתרו בו על כל קרחה וקרחה.

אחד הקורח בידו או בסם. הטביל חמש איצבעותיו בסם והניחן בחמשה מקומות בראשו בבת אחת, הואיל וקרח חמש קרחות אף על פי שהיא התראה אחת לוקה חמש, שהרי כולן באין כאחת. וחייב על כל הראש כבין העינים, שנאמר "לא (יקרחו) [יקרחה] קרחה בראשם" (ויקרא כא, ח). וכמה שעור הקרחה, כדי שיראה מראשו כגרים פנוי בלא שער.

טז. הקורח ראשו, או השורט בבשרו, על ביתו שנפל, ועל ספינתו שטבעה בים, פטור, ואינו לוקה אלא על המת בלבד, או השורט לעבודה זרה.

הקורח קרחה בראשו שלחברו, והשורט שריטה בבשר חברו, והכותב כתובת קעקע בבשרו שלחברו, והיה חברו מסייע, בזמן ששניהן מזידין שניהן לוקין. אחד שוגג ואחד מזיד, המזיד משניהן לוקה, והשוגג פטור.

ספר המדע בריך רחמנא דסייען

הלכות תשובה

מצות עשה אחת. והוא שישוב החוטא מחטאו לפני יי ויתודה. ובאור מצוה זו ועיקרים הנגזרים עמה בגללה בפרקים אלו:

פרק ראשון

א. שגגתו או על זדונו, אין מתכפר להן בקרבנו, עד שיעשו תשובה ויתודו ודווי דברים, שנאמר "והתודה אשר חטא עליה" (ויקרא ה, ח).

וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות, אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו. וכן החובל בחברו או המזיק ממונו אף על פי ששלם לו מה שהוא חייב לו אין מתכפר לו עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם, שנאמר "מפל חטאת האדם"

(במדבר ה, ו).

ב. שעיר המשתלח לפי שהוא כפרה לכל ישראל כהן

א. כל המצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר "איש או אשה פי יעשו ... והתודו את חטאתם אשר עשו" (במדבר ה, ו). זה ודווי דברים. ודווי זה מצות עשה.

כיצד מתודה, אומר אנא יי חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי ניחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה. זה הוא עיקרו שלודווי. וכל המרבה להתודות ולהאריך בענין זה הרי זה משובח.

וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על

עברות שאין מתכפרין אלא לאחר זמן. כיצד, עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זו משם עד שמוחלין לו מיד, ובאלו נאמר "שובו בנים שובבים (ארפא) [אַרְפָּה] מְשׁוּבְּתֵיכֶם" (ירמיה ג, כב).

עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, ובאלו נאמר "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טו, ט).

עבר על כרתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין הבאין עליו גומרין לו הכפרה. ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסורין, ובאלו נאמר "וּפְקַדְתִּי בְשִׁבְטִי פְשָׁעֵם וּבַגְּעִים עֲוֹנֵם" (תהלים פט, ג).

במה דברים אמורים, בשלא חלל את השם בעת שעבר. אבל המחלל את השם, אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו, ובאו עליו יסורין, אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות. אלא תשובה ויום הכפורים ויסורין שלשתן תולין, ומיתה מכפרת, שנאמר "וַיִּגְלַה בְּאָזְנוֹ יִי צְבָאוֹת אִם יִכַּפֵּר הָעֶזְרָא הַזֶּה לְכֶם עַד תִּמְתּוּן" (ישעיה כב, יד).

פרק שני

ומגלה עברות שבינו ובין חברו לאחרים, ואומר להם אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב וניחם. וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה, שנאמר "מְכַסֵּה פְשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ" (משלי כח, י).

במה דברים אמורים, בעברות שבין אדם לחברו. אבל שבינו לבין המקום אינו צריך לפרסם חטאו*, ועזות פנים היא לו אם גלם. אלא שב לפני האל ברוך הוא, ופורט חטאיו לפניו, ומתודה עליהן בפני רבים סתם. וטובה היא לו שלא נתגלה עונו, שנאמר "אֲשֶׁרֵי נִשְׁוִי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה" (תהלים לב, א).

ו. אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר, ומיד היא מתקבלת, שנאמר "דַּרְשׁוּ יִי בְהַמְצָאוֹ קִרְאָהוּ בְהִיּוֹתוֹ קְרוֹב" (ישעיה נח, י). במה דברים אמורים, ביחיד. אבל בצבור כל זמן שעושי תשובה וצועקין בלב שלם הן נענין, שנאמר "כִּי אֶלְהִינוּ בְּכָל קִרְאָנוּ אֱלֹהִים" (דברים יד, י).

ז. יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה, ולהתודות ביום הכפורים. ומצות דווי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל, שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה. ואף על פי שהתודה קודם שיאכל, חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים ערבית, וחוזר ומתודה בשחרית, ובמוסף, ובמנחה, ובנעילה. והיכן מתודה, יחיד אחר תפלתו, ושליח צבור באמצע תפלתו בברכה רביעית.

ח. הודוי שנהגו בו כל ישראל "אבל אנחנו חטאנו ...", והוא עיקר הודוי. עברות שהתודה עליהן ביום הכפורים זה חוזר ומתודה עליהן ביום הכפורים אחר, אף על פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר "כִּי פֶשַׁעִי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָּמִיד" (תהלים נא, ה).

ט. אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא עברות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור, או בעל בעילה אסורה, וכיוצא בהן. אבל עברות שבין אדם

גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל, שנאמר "וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא טו, כא).

שעיר המשתלח מכפר על כל עברות שבתורה, הקלות והחמורות. בין שעבר בזדון, בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו, בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר המשתלח, והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות.

ומה הן הקלות ומה הן החמורות, החמורות הן העברות שחייבין עליהן מיתת בית דין או כרת. ושבועת שוא ושקר אף על פי שאין בה כרת הרי היא מן החמורות. ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הן הקלות.

ג. בזמן שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העברות. אפלו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שם רשעו, שנאמר "וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֵׁל בָּהּ בַּיּוֹם שׁוֹבוֹ מִרְשָׁעוֹ" (יחזקאל לג, ב). ועצמו שליום הכפורים מכפר לשבים, שנאמר "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טו, ט).

ד. אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל, ועצמו שליום הכפורים מכפר, יש עברות שהן מתכפרין בשעתן, ויש

א. אי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופרש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולו כח. כיצד, הרי שבא על אשה בעברה, ולאחר זמן נתיחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופרש ולא עבר, זה הוא בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אומר "וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךָ בַּיּוֹם בַּחֹרְתֶיךָ" (קהלת יב, א).

ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, מועלת היא לו, ובעל תשובה הוא. אפלו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עונותיו נמחלין, שנאמר "עַד אֲשֶׁר לֹא תִחַשַׁף הַשְּׂמֶשׁ" (שם יב, ב). שהוא יום המיתה. מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו.

ב. ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, שנאמר "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אֶזְרָא מִחֲשַׁבְתּוֹ" (ישעיה נה, י).

וכן יתנחם על שעבר, שנאמר "כִּי אַחֲרֵי שׁוֹבֵי נַחֲמֵתִי וְאַחֲרֵי הַיּוֹדְעֵי סִפְקֵתִי עַל יָרֵךְ" (ירמיה לא, יח). ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר "וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֶלְהִינוּ לְמַעַשֵׂה יְדֵינוּ אֲשֶׁר בָּרַךְ יְרַחֵם יְתוֹם" (הושע יד, ד). וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר בלבו.

ג. כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת עד שישליך השרץ, וכן הוא אומר "וּמוֹדָה וְעֹזֵב יְרַחֵם" (משלי כח, י). וצריך לפרט את החטא, שנאמר "אֲנִי חָטָא הָעַם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִים זָהָב" (שמות לב, א).

ד. מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני יי בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון, מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח.

ה. ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם,

למחול מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה. ואפלו הצר לו* א: "הרבה" וחסא לו הרבה לא יקם ולא יטר. וזה הוא דרכם שלזרע ישראל ולבם הנכון. אבל הגוים ערלי לב אינן כן אלא "ועברתו שְׁמֶרָה נְצַח" (עמוס א, א). וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפסו "והגבעונים לא מפני ישראל הקמה" (שמואל ב, כא, ב).

יא. החוטא לחברו, ומת חברו קודם שיבקש ממנו מחילה, מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו, ואומר בפניהם חטאתי ליי אלהי ישראל ולפלוגי זה שעשיתי לו כך וכך. ואם היה חייב לו ממון יחזירו ליורשיו. לא היה יודע לו יורש יניחנו בבית דין ויתודה.

פרק שלישי

וגרם להן תשועה והצלה, זה הוא שנאמר "יצדיק יסוד עולם" (משלי י, כח). זה שצידק עצמו הכריע את כל העולם כולו והצילו.

ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בעדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל ימות השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו, ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כבושין עד שיאור היום.

ה. בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכויותיו, אין מחשבין עליו תחלת עון שחטא בו ולא שני, אלא משלישי ואילך. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכויותיו, אותן שני העונות מצטרפין ודנין אותו על הכל.

ואם נמצאו זכויותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך, מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון. לפי שהשלישי נחשב ראשון, שכבר נמחלו השנים. וכן הרביעי הרי הוא ראשון, שכבר נמחל השלישי. וכן עד סופן.

במה דברים אמורים, ביחיד, שנאמר "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם זכר" (איוב לג, כט). אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי, שנאמר "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו" (עמוס ב, ח). וכשמחשבין להם על דרך זו, מחשבין להן מרביעי ואילך.

הבינונים, אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח תפלין מעולם דנין אותו כפי חטאיו ויש לו חלק לעולם הבא. וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובין דנין אותן כפי חטאותיהן ויש להן חלק לעולם הבא. שכל ישראל יש להן חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו, שנאמר "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ" (ישעיה ס, כא). ארץ זו משל, כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא. וכן חסידי אומות העולם יש להן חלק לעולם הבא.

ו. ואלו שאין להן חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדין ונדונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים. המינים, והאפיקורסים, והכופרים בתורה, והכופרים בתחית המתים, והכופרים בביאת הגואל, והמשומדים, ומחטיאי הרבים, והפורשים מדרכי צבור, והעושה עברות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרין, ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, ושופכי דמים, בעלי לשון הרע, והמושך ערלתו.

ז. חמשה הן הנקראים מינים, האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג. והאומר שיש שם מנהיג אבל הם שנים או יותר. והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה. וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצור לכל. וכן

לחברו, כגון חובל בחברו, או המקלל את חברו, או גזולו, וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו.

אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו. אפלו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחול לו.

לא רצה חברו למחול לו, מביא לו שורה של שלשה בני אדם מרעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית. לא רצה מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא. ואם היה רבו הולך ובא אפלו אף פעמים עד שימחול לו.

י. אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא

א. כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכות ועונות. מי שזכויותיו יתרות על עונותיו צדיק. ומי שעונותיו יתרות על זכויותיו רשע. מחצה למחצה בינוני.

וכן המדינה. אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עונותיהם הרי זו צדקת. ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה. וכן כל העולם כולו.

ב. אדם שעונותיו מרובין על זכויותיו מיד הוא מת ברשעו, שנאמר "על רב עונך" (ירמיה ל, יד-טו; הושע ט, ט). וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת, שנאמר "ועקת סדם ועמרה פי רבה" (בראשית יח, כ). וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מיד הן נשחתין, שנאמר "יצא יי פי רבה רעת האדם" (שם ו, ח).

ושקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות אלא לפי גדלו. יש זכות שהיא כנגד כמה עונות, שנאמר "יען נמצא בו דבר טוב" (מלכים א, יד, ט). ויש עון שהוא כנגד כמה זכות, שנאמר "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" (קהלת ט, יח). ואין שוקלין אלא בדעתו שלאל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.

ג. כל מי שניחם על המצוות שעשה ותהה על הזכויות, ואמר בלבו ומה הועלתני בעשייתן, אולי לא עשיתי אותן, הרי זה אבד את כולו, ואין מזכירין לו שום זכות בעולם, שנאמר "צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו" (יחזקאל לג, יג). אין זה אלא בתוהה על הראשונות.

כשם ששוקלין עונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב שלראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים. ומי שנמצא רשע נחתם למיתה. והבינוני תולין לו עד יום הכפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו נחתם למיתה.

ד. אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב, רמז יש בו. כלומר עורו עורו ישנים משינתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם. ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאלו חציו זכאי וחציו חייב. וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד, הרי הכריע עצמו והכריע את כל העולם כולו לכף חובה, וגרם להן השחתה. עשה מצוה אחת, הרי הכריע את עצמו והכריע את כל העולם כולו לכף זכות,

העובד אלוה זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים. כל אחד מחמשה אלו הוא מין.

ח. שלשה הן הנקראין אפיקורסין, האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם. והמכחיש נבואתו שלמשה רבנו. והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני אדם. כל אחד משלשה אלו הן אפיקורס.

שלושה הן הכופרין בתורה. האומר שאין התורה מעם יי. אפלו פסוק אחד אפלו תיבה אחת, אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה. וכן הכופר בפרושה והיא תורה שבעל פה, והכחיש מגידיה כגון צדוק וביתוס. והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אף על פי שהיא היתה מעם יי כגון הנצרים וההגרים. כל אחד משלשה אלו כופר בתורה.

ט. שנים הם המשומדים, המשומד לעברה אחת, והמשומד לכל התורה כולה. המשומד לעברה אחת, זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עברה בזדון ונתפרסם בה והורגל אפלו היתה מן הקלות, כגון שהחזיק תמיד ללבוש שעטני, או להקיף פאה, ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו, הרי זה משומד לאותו דבר, והוא שיעשה להכעיס. והמשומד לכל התורה, כגון החוזר לדתי הגוים בשעה שגוזרין שמד, וידבק בהן ויאמר מה בצע לו להדבק בישראל שהן שפלים ונרדפים, טוב לו שידבק באלו שידן תקיפה, הרי זה משומד לכל התורה כולה.

י. מחטיאי הרבים כיצד, אחד שהחטיא בדבר גדול כירבעם וצדוק וביתוס. ואחד שהחטיא בדבר קל, אפלו לבטל מצות עשה. ואחד האונס אחרים עד שיחטאו כמנשה שהיה הורג ישראל עד שיעבדו עבודה זרה, או שהטעה אחרים והדיחם כישוע.

יא. הפורש מדרכי צבור, אף על פי שלא עבר עברות אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצות בכלל, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ, וכאלו אינו מהן, אין לו חלק לעולם

הבא.

העושה עברות ביד רמה כיהויקים, בין שעשה קלות בין שעשה חמורות, אין לו חלק לעולם הבא. וזה הוא הנקרא מגלה פנים בתורה, מפני שהעז מצחו וגלה פניו ולא בוש מדברי תורה.

יב. שנים הם המוסרין. המוסר חברו ביד גוים להרגו או להכותו, והמוסר ממון חברו ביד גוים או ביד אנס שהוא כגוי, שניהן אין להן חלק לעולם הבא.

יג. מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים זה הרודה צבור בחזקה והן יראין ופוחדין ממנו הרבה. וכונתו לכבוד עצמו וכל חפציו שלא לכבוד שמים כגון מלכי הגוים.

יד. כל אחד ואחד מארבעה ועשרים אנשים אלו שמנינו אף על פי שהן ישראל אין להם חלק לעולם הבא. ויש עברות קלות מאלו ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא, כדי להתרחק מהן ולהזהר מהן.

ואלו הן. המכנה את חברו, והקורא לחברו בכנויו, והמלבין פני חברו ברבים, והמתכבד בקלון חברו, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה רבותיו, והמבזה את המועדות, והמחלל את הקדשים.

במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא, בשמת בלא תשובה. אבל אם שב מרשעו, ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא. שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. אפלו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר "שְׁלוֹם לְרֹחוֹק וְלִקְרוֹב אָמַר יי וְרַפְאֵתוֹ" (ישעיה נ, טו).

כל הרשעים והפושעים והמשומדים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה, בין בגלוי בין שחזרו במטמוניות, מקבלין אותן, שנאמר "שׁוּבוּ בְּנֵי שׁוֹבְבִים" (ירמיה ג' ד, גכב), אף על פי שעדין שׁוֹבֵב הוּא שְׁהָרִי בְּסֵתֵר בְּלִבָּד חוּזֵר וְלֹא בְּגִלוֹי, מקבלין אותו בתשובה.

פרק רביעי

א. עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה. ארבעה מהן עון גדול, והעושה אחד מארבעתן אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן. א) המחטיא את הרבים, ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה. ב) והמטה חברו מדרך טובה לדרך רעה כגון מסית ומדיח. ג) הרואה בנו בתרבות רעה ואינו ממחה בידו, הואיל ובנו ברשותו אלו מחה בו היה פורש, ונמצא כמחטיא אותו. ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין רבים בין יחידים ולא מחה בהן אלא הניח אותן בכשלונו. ד) והאומר אחטא ואשוב. ובכלל זה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר.

ב. ומהן חמשה דברים הנועלין דרכי התשובה בפני עושיהן. ואלו הן. א) הפורש מן הצבור. לפי שבזמן שיעשו תשובה ולא יהיה עמהן ואינו זוכה עמהן בזכות שעושיין. ב) והחולק על דברי חכמים. לפי שמחלוקתו גורמת לו לפרוש מהן ואינו יודע דרכי התשובה. ג) והמלעיג על המצות. שכיון שנתבוז בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן. ואם לא יעשה במה יזכה. ד) והמבזה רבותיו. שדבר זה גורם להן לדחפו ולטרדו כישוע וכנחזי, ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת. ה) והשונא את התוכחות, שהרי לא הניח לו דרך התשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה. שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה, כמו שכתוב בתורה "זָכַר

אֶל תְּשׁוּבָתוֹ" (דברים ט, טו), "מְמַרְרִים יְהִייתֶם" (שם; ט, כד; לא, כו), "וְלֹא נָתַן יי לְכֶם לֵב" (שם ט, כו), "עַם נָבֵל וְלֹא חָכֵם" (שם לב, ו), וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר "הוֹי גֹי חָטָא" (ישעיה א, ד), "יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ" (שם א, א), "מִדְּעַתִּי כִּי קָשָׁה אֶתֶּה וְגִיד בְּרִזְלִי עֲרַפְךָ וּמִצְחֶךָ נְחִישָׁה" (שם מח, ד), וכן צוהו האל להוכיח לחטאים, שנאמר "קְרָא בְּגִרּוֹן אֶל תַּחֲשֵׁךְ" (שם נח, א), וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה. לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואוהב להן שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה. וזה ששונא את התוכחה אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו, לפיכך יעמוד בחטאתו שהם בעיניו טובים.

ג. ומהם חמשה דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוּב תשובה גמורה, לפי שהן עונות שבין אדם לחברו, ואינו יודע חברו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו. ואלו הן. א) המקלל את הרבים, ולא קלל אדם ידוע כדי שישאל ממנו כפרה. ב) והחולק עם גנב. לפי שאינו יודע גנבה זו שלמי היא, אלא הגנב גונב רבים ומביא לו והוא לוקח. ועוד שהוא מחזק יד הגנב ומחטיא אותו. ג) המוציא אבדה ואינו מכריז עליה עד שיחזירה לבעליה. לאחר זמן כשיעשה תשובה אינו יודע למי יחזיר. ד) והאוכל שוד עניים ויתומים ואלמנות. אלו בני אדם אמללין הן ואינן ידועין ומפורסמין, וגולין מעיר לעיר אין

שיראה מכללן שהוא מכובד וחברו בזוי. ה) והחושד כשרים, אומר בלבו שאינו חטא, לפי שהוא אומר מה עשיתי לו, וכי יש שם אלא חשד שמא עשה או לא עשה, והוא אינו יודע שזה עון שמשים אדם כשר בדעתו כבעל עברות.

ה. ומהן חמשה דברים העושה אותן ימשך אחריהן תמיד, והן קשין לפרוש מהן, לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן, והן כולן דעות רעות עד מאד. ואלו הן: רכילות, ולשון הרע, ובעל חמה, ובעל מושבה רעה, והמתחבר לרשע, מפני שהוא למד ממעשיו והם נרשמים בלבו. הוא שאמר שלמה "וְרַעַה כְּסִילִים יִרְעֶ" (משלי יג, ד).⁴ וכבר בארנו בהלכות דעות דברים שצריך כל אדם לנהוג בהן תמיד, קל וחומר לבעל תשובה.

ו. כל אלו הדברים וכיוצא בהן אף על פי שמעכבין את התשובה אין מונעין את התשובה. אלא אם עשה אדם תשובה מהן הרי זה בעל תשובה, ויש לו חלק לעולם הבא.

פרק חמישי

לדרך מן הדרכים, או למדע מן המדעות, או לדעה מן הדעות, או למעשה מן המעשים, כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים, היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך, הטיבו דרכים ואל תלכו אחרי רשעכם, והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לו לזוז ממנו, ומה מקום היה לכל התורה כולה, ובאי זה דין ואי זה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, "הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בראשית יח, כה).⁵

ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ובלא חפצו והכתוב אומר "כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יִי עֲשֶׂה בַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ" (תהלים קלה, ה), דע שהכל בחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו.

כיצד, כשם שחפץ היוצר להיות האש והרוח עולין למעלה, והמים והארץ יורדין למטה, והגלגל סובב בעגול, וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו, ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך, אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות.

לפיכך דנין אותו לפי מעשיו. אם עשה טובה מטיבין לו, ואם עשה רעה מריעין לו, הוא שהנביא אומר "מִיִּדְכֶם הֵיזְתָּה זֹאת לָכֶם" (בשילוב: מלאכי א, ט; ישעיה נ"א). "גַּם הִמָּה בָּחַרוּ בְּדַרְכֵיהֶם" (ישעיה סו, א). ובענין זה אמר שלמה "שִׁמְח בַּחֹר בְּיִלְדוּתֶיךָ ... וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יִבְיֵאֶךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט" (קהלת יא, ט). כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין.

ה. שמא תאמר, והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה קודם שיהיה, ידע שזה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בריו.

דע שתשובת שאלה זו "אֲרַכֶּה מֵאָרֶץ מִדָּה וּרְחֵבָה מִנִּי יָם" (איוב יא, ט), וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה. אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר.

כבר בארנו בפרק שני מהלכות יסודי התורה, שהקדוש ברוך הוא אינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהן

להם מכיר, כדי שידע שוד זה שלמי הוא ויחזירנו לו. ה) והמקבל שחד להטות דין, אינו יודע עד היכן הגיעה הטיה זו וכמה הוא כחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים. ועוד שהוא מחזק יד זה ומחטיא אותו.

ד. ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהן דברים קלים בעיני רוב האדם, ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא. ואלו הן: א) האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה. שזה אבק גזל, והוא מדמה שלא חטא, ויאמר כלום אכלתי אלא ברשותך. ב) והמשתמש בעבוטו שלעני. שהעבוט שלעני אינו אלא כגון קרדום ומחרשה, ויאמר בלבו אינן חסרים, והרי לא גזלתי אותן. ג) והמסתכל בעריות, מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתני, והוא אינו יודע שראית העינים עון גדול, שהיא גורמת לגופן שלעריות, שנאמר "וְלֹא תִתְּוֹרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר יט, טו).⁶ ד) והמתכבד בקלון חברו, אומר בלבו שאינו חוטא לפי שאין חברו עומד ולא הגיעה לו בשת, ולא בישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו, כדי

א. רשות כל אדם נתונה לו, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה "הֵן הָאָדָם הִיָּה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרָע" (בראשית ג, כב), כלומר הן מין זה שלאדם היה אחד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, ועושה כל מה שהוא חפץ ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא "פֶּן יִשְׁלַח יְדוֹ" (שם).

ב. אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי האמות ורוב גלמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחלת בריתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן. אלא כל אדם ואדם ראוי להיות צדיק כמשה רבנו, או רשע כירבעם, או חכם, או סכל, או רחמן, או אכזרי, או כילי, או שוע, וכן שאר כל הדעות.

ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו, ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה. הוא שירמיה אומר "מִפִּי עֲלִיזָן לֹא תֵצֵא הָרְעוֹת וְהַטּוֹב" (איכה ג, ג). כלומר אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב ולא להיות רע.

וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד על* עצמו, ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על מה שעשה לנפשו וגמלה רעה, הוא שכתוב אחריו "מִה יִתְאוּנוּ אָדָם חֵי גִבֹר עַל חֲטָאוֹ" (שם ג, לט), וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידנו ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה בידנו, הוא שכתוב אחריו "נִחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנִחְקְרָה וְנִשׁוּבָה עַד יִי" (שם ג, מז).

ג. ועיקר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר "רְאֵה נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמּוֹת וְאֶת הָרָע" (דברים ל, ט). וכתוב "רְאֵה אֲנִי נֹתֵן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה" (שם יא, כו). כלומר שהרשות בידכם, וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבַבְכֶם זֶה לָהֶם" (שם תה, כ), כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהם לעשות טובה או רעה, אלא לבם מסור להם.

ד. אלו היה האל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע, או אלו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו

א - לייג "עלי"